

DOI 10.31909/26168820.2019-(41)-7
УДК 811.316.7

Галина ОЛЕЙНИКОВА*

СИНЕРГЕТИКА ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ

Стаття демонструє дослідження міждисциплінарного підходу в мовному осмисленні картини світу. Вчені погоджуються, що майбутнє за міждисциплінарними тенденціями в науці, оскільки цей підхід формує певну горизонтальну площину при вивченні певної проблеми з інтеграцією загальнонаукових і дослідницьких методів, які розвивають виключно індивідуальні можливості для формування власних знань у просторі різних культур, створюючи єдину просторову сітку – «полікультурний простір», де різні сфери життєдіяльності людини, релігія, міфологія, мистецтво, звичайні та інноваційні картини світу співіснують і взаємодіють у всіх типах локальних культур. Джерелом нового бачення науки є синергетика як теорія, що використовується для створення нових знань, інтеграції, синтезу та взаємодії складних мовних систем. Синергетичні моделі й методи застосовуються для розуміння індивідуальної пізнавальної та творчої діяльності людини, історичного розвитку наукового знання і культури, напрямів необхідної реформи освіти, а також для розробки нових підходів у прогнозуванні – дослідженні майбутнього. Застосування синергетичного підходу до вивчення полікультурного простору дозволяє звернути увагу на такі аспекти логічного мислення, що допомагають побачити та розкрити ті особливості сфер життєдіяльності людини, її специфіку, культуру, які зазвичай залишаються за рамками людського уваги. Спостерігається свого роду самоорганізація систем особистості при вивченні та порівнянні довільних змін до просторової складової.

Ключові слова: міждисциплінарний підхід, полікультурний простір, синергетика, синергетичні моделі та методи.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство часто називають постіндустріальним, оскільки йдеться про перевагу інноваційного сектору економіки і високоякісну, неупереджену науку з різноманітною індустрією знань. Суспільство, наука та культура – це єдине ціле, яке постійно розвивається, збагачується, взаємодоповнюється і надає імпульси для подальшого розвитку людства. Зі свого боку, зміни як у науці, так і в суспільстві безпосередньо впливають на зростання свідомості, що призводить до стимуляції виникнення нової особистісної якості часу, простору, «нелінійності середовища», в якому розвивається людське буття більш усвідомлено і масштабно.

Зміни, що відбуваються останніми десятиліттями по всьому світу, торкнулись усіх сфер людського життя. Проблема ціннісних орієнтацій у культурному житті залишається незмінно актуальною і значущою для суспільства. Культура – це спадщина й цінність нашого суспільства. Тому важливо простежувати, як розвиваються культурні взаємини, що впливає на ціннісну свідомість молодих людей, що може відбитися на політичному, економічному, культурному житті суспільства.

Очевидним стає той факт, що сучасне суспільство характеризує себе не просто накопиченням і придбанням нових знань, а й розвиває індивідуальні можливості для формування власних знань у просторі різних культур, створюючи єдину просторову сітку – «полікультурний простір», де різні сфери життєдіяльності людини, релігія,

*Олейнікова Г. – кандидат філологічних наук, доцент, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Україна; e-mail: oleynikovagalina69@gmail.com

міфологія, мистецтво, звичайні та інноваційні картини світу співіснують і взаємодіють у всіх типах локальних культур.

Полікультурний простір – це соціальне середовище, в якому взаємодіють культурні складові всього соціокультурного оточення людини. Це свого роду концепція культури й освіти з домінуючою позицією прав людини в культурному і громадському житті, рівність націй і культурних моделей, неприпустимість расизму й шовінізму в державній політиці та приватному житті.¹

На думку Н.О. Євлешіної, Н.М. Нікітіної, полікультурність являє собою сукупність соціально-психологічних характеристик, що забезпечують можливість мирного співіснування суб'єктів як представників різних культур в умовах демократичного гетерогенного соціуму.²

Аналіз досліджень. Концепція полікультурного простору активно обговорюється в різних наукових напрямках, у політиці, в соціальних і освітніх програмах. Так, питання полікультурності порушувалося в роботах таких дослідників, як Дж. Бенкс, К. Грант, О.В. Гукаленко, Н.В. Кузьміна, І.Ю. Макуріна, Л.Л. Супрунова, П. Янг та ін.

Довгі роки людство цікавлять питання, пов'язані з фундаментальними фізичними та філософськими науками: в чому суть і складність оточуючого нас світу, де знайти рівновагу в переході від простого до складного, від нижчого до вищого в біологічній еволюції існуючого світу? Подібні питання хвилюють багатьох людей. Людство намагається знайти відповідь насамперед на загальне філософське питання про буття людини в реальному просторовому світі, його сутність і роль у Всесвіті.

Метою даної статті є вивчення полікультурного простору в рамках синергетичного підходу – «міждисциплінарний напрям наукових досліджень, метою яких є виявлення загальних закономірностей у процесах освіти, стійкості та руйнування впорядкованих часових і просторових структур у складних нерівноважних системах різної природи».³

Як вважає Л.А. Остерман, на сучасному етапі розвитку науки широко обговорюються і досліджуються три підходи до вивчення культури людини – це філософська концепція чи філософська культура, психологічна культура, наратив або оповідна культура (гуманітарні науки) і полікультурна педагогіка або полікультурна освіта.⁴

Багато питань полікультурного простору, а саме економічні, філософські та інші розкривають тільки верхівку всієї проблематики. Внутрішня суть, внутрішня організація стилів і способу життя залишається нерозкритою. Розширити горизонт досліджень і переосмислити звичне в новому категоріально-понятійному ракурсі дозволяє новий міждисциплінарний напрям у науці – синергетика, наука, що вивчає процеси становлення складних систем і виявляє спільні закономірності еволюції систем живої та неживої природи.

Так, С.А. Ламзін акцентує увагу на тому, що освоєння і розуміння світу неможливо уявити без синергетичних взаємодій «різних сфер культури і різних способів освоєння світу (наукового, художнього, філософського, релігійного).»⁵

Як зазначає Т.І. Домброван, синергетика – це новий, більш високий рівень системних досліджень, що увібрав у себе безліч істотних напрацювань окремих

¹ Васютенкова І. В. (2006), *Современные проблемы поликультурного образования*, СПб. : Изд-то ГНУИОВ РАО, 143 с.

² Євлешіна Н. А. (2009), *Социальное воспитание в детском общественном объединении*, М. : Изд-то Канон+РОИИ, 173 с.

³ Кійко С. В. (2016), *Синергетика у контексті лінгвістичних досліджень*, Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія, 201 с.

⁴ Остерман Л. А. (2004), *Течению наперекор: Примечательные события долгой жизни*, М. : Узд-во Студия «КРУК-Престиж», 464 с.

⁵ Ламзін С.А. (2014), *Постмодернизм и обучение иностранным языкам*, Вестник Рязанского государственного университета им. С.А. Есенина, № 2 (43), С. 14-25

природничих дисциплін.⁶ Даний міждисциплінарний напрям у науці отримало свій розвиток в 70-х роках XX століття. Синергетика (утворено від грецького слова: *συνεργία* – спільна дія, співробітництво, узгоджена дія) – це теорія самоорганізації складних систем.

Термін «синергетика» був уведений до наукового обігу англійським фізіологом Ч.С. Шеррингтоном понад сто років тому. Наприкінці XX століття німецький фізик Г. Хакен при аналізі системи понять, що описують механізми самоорганізації, взаємозалежні процеси розвитку у світі, починає використовувати цей термін («Синергетика. Ієрархія неустойчивостей в самоорганізованих системах та пристроях»). Слідом за Г. Хакеном бельгійський учений, лауреат Нобелівської премії І. Пригожин («Самоорганізація в нерівноважних системах», «Філософія нестабільності» та ін.), а також ряд інших учених (С.П. Курдюмов, М.В. Волькенштейн, Ю.А. Урманцев та ін.) активно застосовують термін синергетика для вивчення різних систем, які мають свої внутрішні й зовнішні прояви.

Даний науковий напрям вивчає процеси становлення складних систем і виявляє загальні закономірності та принципи еволюції систем живої і неживої природи, фізичних, технічних, соціальних та інших. Г. Хакен відзначає можливість застосування синергетики до різних систем, які відносяться до великої різноманітності дисциплін, що дозволяє усвідомити нові підходи до аналізу й вивчення складних систем у цілому⁷.

Системність і принципи лежать в основі процесів самоорганізації, в системах самої різної природи: фізичних, хімічних, біологічних, технічних, соціальних та інших. На наш погляд, вивчення культури з позиції синергетики дає можливість синтезувати наявні наукові дані та представити культуру як складну систему, що організується в певні структури, не пояснюючи, яка «сила змушує систему обирати ту чи іншу конфігурацію, той чи інший шлях розвитку».⁸ Завдяки подібному стану дана дисципліна допомагає уявити функціонування й розвиток складних систем, об'єднуючи в собі різні методи й концепції, підтверджуючи існування важливих ідей непередбачуваності, випадковості, нелінійності способів розвитку законів сформованих складних структур в період їх еволюції.

Синергетика, таким чином, виступає своєрідною культурологічною і методологічною базою оновленої наукової картини світу сучасного суспільства та є однією з найважливіших характеристик сучасної культури. Саме синергетична парадигма дає можливість для формування й розвитку більш багатогранної творчої особистості та спрямування процесу культурологічного навчання на моделювання нового процесу пізнання, на формування готовності особистості до розуміння і поваги іншопольтурних феноменів, створюючи свого роду взаємодію, що є однією з найважливіших характеристик сучасної культури. Відбувається свого роду комунікативно-креативний процес, який дозволяє представити особистості вже відоме їй раніше з позиції нового, несподіваного і перспективного. Фактором «несподіванки» та «перспективності» виступає система нестійкості, нелінійності, аналіз яких дозволяє забезпечити синергетичний підхід.

Варто відзначити, що в процесі аналізу, як правило, у людини з'являється нове бачення і більш якісна зміна мислення за заданим питанням, зі зміною його внутрішньої мотивації та подальшого стратегічного ефекту своєї діяльності.

Застосування синергетичного підходу до вивчення полікультурного простору дозволяє звернути увагу на ті аспекти логічного мислення, які допомагають побачити й розкрити ті особливості сфер життєдіяльності людини, її специфіку, культуру, що

⁶ Домброван Т. И. (2016), *Лингвосинергетика – новое направление филологических студий*, Науковий Вісник ДДПУ ім. І. Франка, серія «Філологічні науки», Мовознавство № 6, С. 53.

⁷ Хакен Г. (1980), *Синергетика*, М.: Изд-во «Мир», 405 с.

⁸ Остерман Л. А. (2004), *Течению наперекор: Примечательные события долгой жизни*, М.: Изд-во «КРУК-Престиж», 464 с.

зазвичай залишаються за рамками людської уваги. Спостерігається свого роду самоорганізація систем особистості при вивченні й порівнянні довільних змін до просторової складової.

Основна ідея полікультурності полягає в тому, що не існує кращої або гіршої культури. Всі культури розрізняються своїм змістом, кожній притаманні свої переваги й недоліки, а значимість культури визначається індивідами. Принцип полікультурності передбачає, що суть освіти повинна відображати вивчення різних етнічних культур, загальне багатство всіх людей, що населяють планету.

Полікультурна освіта виникла в результаті запиту різних соціальних груп у забезпеченні гармонійного залучення дітей як до культури свого народу, так і до власних культурних традицій. У багатьох сучасних суспільствах моделі полікультурної освіти є базою для формування культурних традицій, методів і форм освіти, що визнають явища культурного різноманіття як загальну норму особистісних цінностей людини, як результат творчого міжкультурного взаємозбагачення.

Ідеї полікультурної освіти можна знайти в роботах А. Дістервега, Я.А. Коменського, І.Л. Песталоцці, П.Ф. Каптерєва, А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинського, К.Д. Ушинського та ін.⁹

Вищевикладений матеріал демонструє той факт, що сучасне культурний простір є складною, нелінійною системою, що самоорганізується та репрезентується в різних напрямках, створених людством для реалізації певних фізичних, біологічних, економічних і культурних завдань. Даний підхід в освіті дозволяє об'єднати весь науковий потенціал і створити єдину синергетичну парадигму вивчення сучасного полікультурного освітнього простору, в якому модель культурного інтелекту (термін К. Ерлі та С. Анга) дає можливість людині будувати різні варіанти «картин світу» і здатність взаємодіяти із суб'єктами іншого культурного середовища.

Останні два десятиліття ідеї полікультурного простору активно обговорюються у сфері освіти, модернізуючи останню на основі адекватної теорії та практики «неконфліктного існування в одному соціальному просторі численних різноманітних культурних спільнот»¹⁰ і формуючи дослідницьке поле концепту «полікультурний освітній простір».

Як зазначає В.Г. Віненко, «синергетична парадигма корелює з утворенням нового типу в контексті ноосферної філософії». Сучасному суспільству необхідно створювати особливі умови для освіти, в якій сам процес навчання буде проходити з позиції взаємодії суспільства і природи, межі якої визначають провідне становище розумної людської діяльності.

Нам видається, що сучасну модель освіти, а особливо лінгвістичної освіти, неможливо уявити без синергетичних взаємодій «різних сфер культури і різних способів освоєння світу (наукового, художнього, філософського, релігійного).¹¹ Саме синергетична парадигма дозволяє направити процес навчання на формування й розвиток творчої, креативної особистості та слугувати методологічною базою для моделювання організації і самоорганізації процесу навчання. Так, на основі порівняльного аналізу з раніше вивченим матеріалом, у рамках синергетичного підходу, відбувається свого роду якісне перезавантаження набутого досвіду з обов'язковою умовою формування логічного мислення студента або учня. До уваги потрапляють ті знання і методи, які, як правило, зазвичай залишаються за рамками традиційних методах навчання, спостерігається самоорганізація системи особистості під час довільної зміни базових параметрів. «При цьому не всі параметри стану мають однакове значення; певні

⁹ Ренникова А.В., Веуковская А.В. (2018), *Поликультурность как основополагающий фактор современной образовательной системы*, Современные наукоемкие технологии, № 8, С. 214-17 URL: <http://www.top-technologies.ru/ru/article/view?id=37148>

¹⁰ Абасов З. (2007), *Инновации в образовании и синергетика*, Вестник высшей школы, №3, С. 3-8

¹¹ Виненко В.Г. (1997), *Синергетика в школе*, Педагогика, №2, С. 55-60

параметри стану (швидкі змінні) можна виразити через інші (повільні змінні), які визначаються параметрами порядку, в результаті чого кількість незалежних змінних зменшується».¹²

Як згадувалося вище, синергетика знаходить своє застосування у всіх сферах життєдіяльності людини. Так, у гуманітарній сфері, в таких науках, як соціологія, економіка, педагогіка і лінгвістика найбільш пізнавально проводяться розвідки в області дослідження суспільно-історичних процесів з позиції синергетичної нелінійності. Розглядаються питання створення глобальних картин сучасності та екології, будуються моделі біосфери як самоорганізуючої системи, «при дослідженні наукових проблем виключно широкого спектра – від проблем техніки й екології до найбільш наболілих політичних проблем, від вивчення роботи людського мозку і свідомості до логічної реконструкції та прогнозування розвитку науки і культури в цілому».¹³ Згідно з К.Майнцером, принципи синергетики є «евристичною схемою» для побудови моделей нелінійних складних систем як у природних [Майнцер 2009], так і в гуманітарних науках.

Для гуманітарного знання в цілому синергетичний підхід цікавий як універсальна парадигма, що досліджує точки дотику між «живою» та «неживою» природою. У полікультурному просторі як система «суб'єкт – пізнання – процес взаємодії» специфіка синергетичного підходу проявляється в тому, що комуніканти можуть належати до різних культур і володіти специфічними, часто не співпадають соціокультурними параметрами. «Нежива» природа в даному полікультурному спілкуванні – це абстракція, що має місце у сфері взаємодії та спілкування комунікантів. Сам процес взаємодії комунікантів – це «складна система абстрактних структур: предмет міжкультурної комунікації, система уявлень про мету та процеси міжкультурної комунікації, виражений в матеріальному «неживому» об'єкті, тобто угоді про співпрацю, створення партнерської навчальної та такої, що виробляє щось у структурі».¹⁴

Історично доведено що, полікультурна комунікація за своєю формою презентації може протікати як негативно, так і позитивно. Наприклад, війна, політичний конфлікт, економічна криза відображаються на поведінці та житті людського суспільства, що зі свого боку відбивається на видах синергетики, які можна охарактеризувати як позитивні, так і негативні. Так, якщо метою взаємодії між комунікантами є пізнання нового, незвичного й захоплюючого, то це прояв позитивної синергетики. Якщо ж взаємодія проявляється з метою придушення, агресії, має місце негативна синергетика, що зумовлює негативне сприйняття навколишнього світу і взаємоспілкування між комунікантами-співрозмовниками буде вестися в негативному руслі.

У комунікативної онтології основна мета людського спілкування – передача повідомлення. Іншими словами, звичайне людське спілкування – це обмін смисловою інформацією, де за допомогою передачі та перетворення інформації комуніканти впливають один на одного. Результатом такої взаємодії може бути негативний або позитивний результат. Як зазначає Г. Хакен, позитивний результат прямої полікультурної комунікації, тобто без посередників, є наслідком глибокого пізнання культури й мови співрозмовника та позитивного ставлення до них у процесі взаємодії. Негативний результат міжкультурної комунікації має місце в тих випадках, коли співрозмовники замкнуті на розумінні цінностей своєї країни, культури і своєї значущості, та не враховують специфіки своєї та чужої культури. У результаті такої

¹² Сорокина Е.И. (2012), *Обучение третьему иностранному языку в поликультурной среде*, Тамбов, 225 с.

¹³ Малиновська І. В. (2011), *Лінгвосинергетика поряд з іншими методами дослідження філософського тексту: доцільність, можливості, межі*, Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи, Київ: Вид-во Логос, С. 210-224

¹⁴ Алифиренко Н.Ф. (2006), *Когнитивно-семиологические аспекты лингвокультурологии*, Вопросы когнитивной лингвистики, №1, С. 36-44.

комунікації може бути формування негативного ефекту, невинуватених, несправедливих оцінок свого партнера.

Отже, синергетичний підхід в полікультурному середовищі дає можливість диференціювати характер синергетичних процесів у різних сферах призначення, залежно від мети їх комунікативної спрямованості: позитивні, негативні, негативні та ін., створюючи певну систему, що самоорганізується.

Таким чином, можна зробити висновок, що вивчення полікультурного простору в рамках синергетичного підходу можна представити як процес, в якому пробуджується інтерес, особистісна індивідуальність, здатна будувати особливі відносини з навколишнім зовнішнім світом, із різними культурами, створюючи тим самим свій власний суб'єктивно-просторове коло власної активності, що самоорганізується, з подальшим перспективним планом співіснування.

REFERENCES

Alifrenko N. F. (2006). Kognitivno-semiologicheskiye aspekty lingvokulturologiy [Cognitive-semiological aspects of cultural linguistics]. Voprosy kognitivnoy lingvistiki № 1, p. 36-44, URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=9900371> [in Russian].

Abasov Z. (2007). Innovatsiy v obrazovanii I sinergetika [Innovation in education and synergetics]. Vestnik vishey shkoly №3, p.3-8 [in Russian].

Vinenko V.G. (1997). Sinergetika v shkole [Synergetics at school]. Pedagogika №2, p.55-60[in Russian].

Vasyutenkova I. V. (2006) Sovremenyi problemy polikulturnogo obrazovaniya [Modern problems of multicultural education]. L.: Izd-vo GNUIOV RAO, 143 p. [in Russian].

Dombrovan T. I. (2015). Integranaya teoriya angliyskoy kommunikatsiy [Integral theory of English communication]. Collective monograph. 796 p. [in Ukrainian].

Dombrovan T. I. (2016). Lingvosinergetika – novoe napravlenie filologicheskikh studiy [Lingvosynergetics - a new direction of philological studios]. Naukoviy visnyk DDPU Franka, seriya «Filologichni nauki», Movoznavstvo № 6, P. 53-61[in Ukrainian].

Evlishina N. A. (2009). Sozialnoe vospitanie v detskom obshchestvennom obedinenii [Social education in the children's public association]. M.: Izd-vo KANON, 173 p. [in Russian].

Kiyko S. V. (2016). Sinergetika v kontekste lingvisticheskikh doslidzen [Synergetics in the context of linguistic research] Naukovyi Visnyk Mizdunarodnogo humanitarnogo universitetu. Seria : Filologia №25, P. 176-185 [in Ukrainian].

Kohler R. (1991) Synegetic Linguistics [Synegetic Linguistics]. Contributions to Quantitative Linguistics: Proceedings of the First International Conference on Quantitative Linguistics, QUALICO, Trier, URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007%2F978-94-011-1769-2_4 [in English].

Lamzin S. A. (2014). Postmodernizm I obuchenie inostrannym yazykam [Postmodernism and foreign language teaching]. Vestnik Ryazanskogo universiteta № 2 (43), P. 14-25

Osterman L. A. (2004). Tcheniy naperekor: Primechatelnyye sobytia dolgoy zisni [Discursively: Notable events of long life]. M.: Izd-vo KRUK-Prestiz, 464p. [in Russian].

Rakhimov A. U. (2013). Synergetics as a new methodology in Linguistics [Synergetics as a new methodology in Linguistics] reports of the 3rd International Scientific and Practical Conference «Science and Society». London, Vol 2, p. 311-314 [in English].

Haken G. (1980). Synergetika [Synergetics]. M.: Izd-vo Mir, 405p.

Oleinikova G. Synergetics as a methodological basis of the multicultural language research

The article demonstrates the study of an interdisciplinary approach with the purpose of a deeper study and investigation of language understanding of the world picture. The scientists agree that the future lies behind the interdisciplinary trends in science as this approach forms a certain horizontal plane while studying a specific problem with the integration of general scientific and research methods. These methods develop exclusively individual possibilities for the formation of their own knowledge in the space of different cultures, creating a single spatial grid – «multicultural space», where various spheres of human activity, religion, mythology, art, ordinary and innovative pictures of the world coexist and interact in all types of local cultures. The source of the new vision of science is considered to be synergetics – the theory, which is used to create new knowledge, integrate, synthesize and interact with complex language systems. Synergetic models and methods are used to understand the individual cognitive and creative activity of man, the historical development of scientific knowledge and culture, the directions of urgent educational reform, as well as the development of new approaches in forecasting – the study of the future. The use of a synergistic approach to the study of multi-cultural space allows you to pay attention to those aspects of logical thinking that help to see and reveal those features of human life spheres, its specificity, culture, which usually remain outside the scope of human attention. There is a kind of self-organization of personality systems during the study, investigation and comparison of arbitrary changes in the spatial component. Thus, synergetics is a peculiar culturological and methodological basis of the updated scientific picture of the world of modern society and it is one of the most important characteristics of modern culture. It is precisely the synergetic paradigm that makes it possible to form and develop a more multifaceted personality, to direct the process of cultural studies to the simulation of a new process of knowledge, to form the personality's readiness to understand and respect foreign cultural phenomena, creating a kind of interaction and it is certainly one of the most important characteristics of modern culture.

Key words: multidisciplinary approach, multicultural space, synergetics, synergetic models and methods.